

Handreiking toegankelijk stemmen

Tips en voorbeelden voor het inrichten van
een stemlokaal voor een specifieke doelgroep

Colofon

Samenstelling

Hanneke van Katwijk, VNG

Denise Coenegracht, VNG

Veerle Hessels, NNVB

Angelique Hol, NNVB

Voorwoord

Meer dan 2 miljoen kiesgerechtigden hebben vanwege een lichamelijke of andere beperking moeite om aan het stemproces deel te nemen. Gelukkig is hier steeds meer aandacht voor. Diverse belangenorganisaties hebben materiaal ontwikkeld en geven tips aan hun doelgroep om hen te helpen bij verkiezingen.

Om extra aandacht te vragen voor de toegankelijkheid van verkiezingen is het Actieplan toegankelijk stemmen tot stand gekomen. U leest hier meer over in hoofdstuk 1.

Deze handreiking is één van de producten die voortgekomen is uit het Actieplan. De handreiking heeft als doel gemeenten te helpen bij het beter toegankelijk maken van een stemlokaal voor een specifieke doelgroep. Door praktische tips en voorbeelden kunnen gemeenten, vaak op een eenvoudige manier, de toegankelijkheid voor bepaalde doelgroepen verbeteren.

De handreiking is dan ook een dynamisch document en zal voor iedere verkiezing weer aangevuld worden met nieuwe tips en voorbeelden.

Voor de totstandkoming hebben verschillende organisaties input geleverd, waaronder Ieder(in), de Oogvereniging en Stichting Hoormij. Ook is dankbaar gebruik gemaakt van beschikbare informatie van andere belangenorganisaties, en natuurlijk van gemeenten.

1 Inleiding

In 2019 is een werkgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van het ministerie van BZK, het ministerie van VWS, de Kiesraad, de NVVB en de VNG begonnen met het opstellen van een Actieplan toegankelijk stemmen. De focus van het actieplan zijn de Tweede Kamerverkiezingen op 17 maart 2021. Het was de bedoeling het actieplan op 17 maart 2020 officieel te lanceren en te ondertekenen, precies een jaar voor de Tweede Kamerverkiezingen. Vele organisaties en politieke partijen ondersteunen het actieplan. Als gevolg van het uitbreken van de pandemie is de lancering en ondertekening op dat moment niet doorgegaan. Wel is het actieplan op 15 juni 2020 aan de Tweede Kamer aangeboden en daarmee openbaar geworden. Het actieplan draagt mede bij aan de implementatie van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (VN-verdrag handicap).

Waarom dit actieplan?

Voor meer dan 2 miljoen Nederlanders is het uitbrengen van hun stem bij verkiezingen niet vanzelfsprekend. Door een lichamelijke en/of andere beperking hebben zij moeite om aan het stemproces deel te nemen.

De Kieswet schrijft voor dat alle stemlokalen zo zijn gelegen en zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen (zie artikel J 4, tweede lid, van de Kieswet). Dat betekent dat alle stemlokalen moeten voldoen aan de toegankelijkheidseisen. Als dit niet lukt zijn soms goede alternatieven voorhanden. Als dat niet het geval is moet de gemeente dit uitleggen aan de gemeenteraad door middel van het pas toe of leg uit-principe. De brief die het ministerie van BZK aan alle colleges van burgemeester en wethouders heeft gestuurd geeft hier nadere uitleg over.

Mensen met een lichamelijke beperking mogen wel geholpen worden bij het stemmen, door iemand die ze zelf meenemen of door een lid van het stembureau. Artikel J 28 van de Kieswet regelt dit.

Naast de fysieke toegankelijkheid is er ook steeds meer aandacht voor de toegankelijkheid van kiesgerechtigden met een andere beperking, zoals een (licht) verstandelijke beperking, dementie en ook laaggeletterde kiezers. De Kieswet bevat geen specifieke voorschriften met het oog op de verbetering van de toegankelijkheid van het stemproces voor deze kiesgerechtigden.

Om de toegankelijkheid van verkiezingen verder te vergroten en meer vanzelfsprekend te maken, is het Actieplan toegankelijk stemmen opgesteld.

Het actieplan is bedoeld om gemeenten te informeren, kennis te laten delen, te enthousiasmeren en te faciliteren. Het actieplan schept nadrukkelijk geen verplichtingen voor gemeenten.

Het actieplan bevat 10 actiepunten die zijn geformuleerd aan de hand van 4 thema's:

- Toegankelijkheid van stemlokalen
- Begrijpelijke informatie over het stemproces
- Informeren van stembureauleden
- Stimuleren van politieke partijen hun standpunten begrijpelijk en toegankelijk aan te bieden.

In deze handreiking besteden we aandacht aan actiepunt 2 en actiepunt 3.

Actiepunt 2 luidt:

Gemeenten vragen om 1 of meer stemlokalen aan te passen voor specifieke doelgroepen. Voorbeelden zijn: een tolk Nederlandse Gebarentaal voor dove kiezers, een gastheer/-vrouw die mensen kan begeleiden, een stemlokaal met weinig prikkels en een hulpmiddel voor blinde kiezers.

Actiepunt 3 haakt hierop aan:

Ervoor zorgen dat gemeenten kennis en voorbeelden met elkaar kunnen delen. Op die manier zorgen we dat goede ideeën door meer gemeenten worden overgenomen.

Actiepunt 2 is bedoeld om gemeenten attent te maken op de mogelijkheid een stemlokaal voor een specifieke doelgroep in te richten. Om gemeenten te helpen hierover in gesprek te gaan met lokale belangenbehartigers en inwoners, is deze handreiking geschreven. Deze bevat met name praktische tips, voorbeelden en waar mogelijk contactgegevens.

Met de uitvoering van actiepunt 3 worden gemeenten gefaciliteerd in het delen van voorbeelden met elkaar. Dit kan bijvoorbeeld tijdens bijeenkomsten (als dit weer mag) maar ook digitaal via het platform van de NVVB (www.nvvpplatform.nl). Op dit platform is een apart gedeelte ingericht om informatie over verkiezingen en de toegankelijkheid daarvan te kunnen delen.

Deze handreiking zal voor elke nieuwe verkiezing worden herzien. Zo kan de handreiking steeds behulpzamer worden en worden nieuwe voorbeelden toegevoegd.

In hoofdstuk 2 besteden we aandacht aan hoe een stembureau voor een bepaalde doelgroep kan worden ingericht. We noemen hierbij elementen die belangrijk zijn en geven tips voor de uitvoering.

Voorbeelden van gemeenten zijn te vinden in de bijlage.

2 Stappen en tips

Om tot een specifiek ingericht stembureau te komen zijn de volgende stappen van belang:

- Behoeftetepeiling
- Voorbereiding
- Communicatie
- Uitvoering
- Evaluatie

Hieronder volgt per stap een nadere toelichting.

2.1 Behoeftetepeiling

Ga na of er een zorginstelling in jouw gemeente is en overleg met de zorginstelling of de doelgroep behoefte heeft en gebaat is bij bepaalde maatregelen. Dit kan zijn de aanpassing aan een stemlokaal maar ook bijvoorbeeld gerichtere voorlichting of oefenmogelijkheden.

Daarnaast kun je ook navraag doen bij de collega's van het sociaal domein in jouw gemeente of bij samenwerkingsverbanden.

Via hun contacten en netwerken, denk daarbij aan de WMO adviesraad, het Gehandicaptenplatform en andere structuren hebben zij wellicht al tips en aanbevelingen.

Ook kun je contact opnemen met lokale belangenverenigingen van ervaringsdeskundige mensen met een beperking. Ken je deze organisaties niet? Vraag dan eens na bij Ieder(in), de landelijke koepelorganisatie voor mensen met een beperking of chronische ziekte, of zij leden in jouw gemeente hebben.

2.2 Voorbereiding

In overleg met de zorginstelling, belangenorganisatie en/of doelgroep wordt de volgende stap gezet: Welk stemlokaal is het meest geschikt om specifiek voor de gekozen doelgroep in te richten?

Overwegingen daarbij zijn:

- Een stemlokaal in of in de buurt van een/de zorginstelling.
- Een stemlokaal met een bepaalde afmeting.
- De bereikbaarheid van het stemlokaal.
- De toegankelijkheid van het stemlokaal.

Daarna is het van belang in overleg met de doelgroep(organisatie) te bepalen wat er nodig is om het doel te bereiken, zoals welk materiaal er geregeld moet worden en hoe gezorgd kan worden voor een goede bereikbaarheid.

Door een proefopstelling of het tijdig inrichten van het betreffende stembureau kan getest worden of deze aan de eisen en wensen voldoet. Het is handig hiervoor gebruik te maken van een ervaringsdeskundige, eventueel samen met een belangenorganisatie.

2.3 Communicatie

Als een stembureau ingericht wordt voor een specifieke doelgroep is het uiteraard van belang dat de betreffende doelgroep hiervan op de hoogte is en gestimuleerd wordt in het betreffende stemlokaal te komen

stemmen. Hoe deze doelgroep het beste bereikt kan worden en welke kanalen het beste benut kunnen worden is punt van bespreking met de betreffende belangenorganisatie. Het is zaak dit ruim van te voren te doen, omdat er wellicht speciaal (voorlichtings)materiaal ontwikkeld moet worden.

Denk hierbij aan:

- Folders
- Instructiemateriaal
- Websites, zowel van de gemeente als belangenorganisaties
- Bijeenkomsten
- Filmpjes
- E-learnings, enz.

2.4 Uitvoering

Hoe het specifieke stemlokaal op de dag van de verkiezingen gebruikt wordt is nuttige input voor een volgende verkiezing. Daarom is het goed dit gedurende de verkiezingsdag te monitoren. Hoe reageren de kiezers, wat vinden zij prettig, wat juist niet? Deze input is van belang voor de volgende verkiezingen. Betrek hier ook weer de belangenorganisatie en waar mogelijk ervaringsdeskundigen bij.

2.5 Evaluatie

Bij de evaluatie van de verkiezingen is het raadzaam zowel de toegankelijkheid als de ervaringen met een voor een specifieke doelgroep ingericht stemlokaal mee te nemen. Daarbij kunnen bijvoorbeeld de volgende vragen gesteld worden:

- Voldeden de (te benoemen) voorzieningen?
- Is er gebruik gemaakt van de voorzieningen?
- Hoeveel mensen hebben gebruik gemaakt van de voorzieningen?

Kanttekening daarbij is dat niet het aantal gebruikers doorslaggevend moet zijn maar wat gebruikers ervan vonden. De monitoring tijdens de verkiezingsdag levert hiervoor belangrijke input.

Bijlage

Voorbeelden van gemeenten

De volgende voorbeelden komen aan de orde:

- Voorzieningen voor blinden en slechtzienden
- Voorzieningen voor doven en slechthorenden
- Het inzetten van een gastheer of gastvrouw, extra ondersteuning
- Het organiseren van een proefstemming
- Overige informatie

Voorzieningen voor blinden en slechtzienden

Zelfstandig stemmen is helaas nog niet voor iedereen in Nederland mogelijk. Sliedrecht en Den Haag zijn twee gemeenten die hier verandering in willen brengen. Bij de verkiezingen in 2019 waren er in deze gemeenten voor het eerst stemhokjes met een koptelefoon en een speciale mal met gaatjes. Met deze hulpmiddelen konden mensen met een visuele beperking ook zelfstandig en anoniem hun stem uitbrengen. Verder zijn er in beide gemeenten testteams van ervaringsdeskundigen ingezet om de toegankelijkheid van de verkiezingen te verbeteren. In Den Haag hielpen de stichting Voorall en de Oogvereniging om de toegankelijkheid van online informatie over de verkiezingen te verbeteren. Zo kwamen de kandidatenlijsten in audiovorm op de website te staan en werd er een routebeschrijving voor blinden en slechtzienden toegevoegd. (Uit: *'(Digitale) Inclusie: aan de slag met gemeentelijke dienstverlening'* – VNG 2020)

Gemeente Den Haag

De gemeente Den Haag heeft een aantal stembureaus voorzien van een stemmal met audio-ondersteuning.

Extra maatregelen:

- Toegankelijke website, waar locaties voor stembureaus worden weergegeven met specifieke doelgroep gerichte voorzieningen.
- Bijvoorbeeld: Vibes (Visueel Beperkt Stemmen) d.m.v. Iconen
- De Stembureautoepassing van de stemmal en de auditieve begeleiding van de Stembox
- De audio files van de kandidatenlijsten en de routebeschrijving voor blinden en slechtzienden op de website
- Getest met Oogvereniging en Voorall

Deze voorzieningen maken het zelfstandig kunnen stemmen mogelijk voor blinden en slechtzienden inclusief de voorbereiding op het stemproces dat deze doelgroep thuis kan doen.

Neven-effect is dat sommige ouderen en laaggeletterden ook voordeel ondervinden bij het gebruik van de voorzieningen.

Gemeente Sliedrecht

Om zo veel mogelijk inwoners de gelegenheid te geven zelfstandig te stemmen is in Sliedrecht de afgelopen verkiezingen (Provinciale Staten en Waterschappen in maart 2019 en het Europees Parlement in mei 2019) een stemhokje geplaatst voor slechtzienden en blinden, compleet met Audiobox en stemmal. Deze proef is succesvol uitgevoerd, ook tijdens de aankomende verkiezingen zet Sliedrecht deze mogelijkheid in. In de regio heeft dit voorbeeld al verschillende gemeenten geïnspireerd om ook visueel beperkten de kans te geven zelfstandig te stemmen.

Contactgegevens: verkiezingen@sliedrecht.nl

Meer informatie

Ter illustratie hieronder de link naar een filmpje. Het filmpje geeft een mooie samenvatting en twee gebruikers komen aan het woord.

Blinden en slechtzienden zijn zelfredzamer geworden op het gebied van stemmen.

https://www.youtube.com/watch?v=wq4RR1Z3Y_w

Gemeente Haarlem

De gemeente Haarlem heeft het stembureau in de publiekshal in het gemeentehuis speciaal ingericht voor blinden en slechtzienden.

Extra maatregelen:

- Er zijn tijdelijke geleidelijnen aangebracht in de hal
- De kandidatenlijsten zijn als audio-bestand gepubliceerd (via internet)
- Er is een routebeschrijving op de website geplaatst specifiek voor blinden en slechtzienden
- Er is een kandidatenlijst in braille aanwezig op het stembureau
- Er is gebruikt gemaakt van een zogenaamde stemmal met audio-ondersteuning via een soundbox waarmee blinde kiezers zelfstandig hun stem konden uitbrengen.

Contactgegevens:

verkiezingen@haarlem.nl

Meer informatie

De Oogvereniging heeft onder andere een aantal brochures ontwikkeld met handige tips over het stemmen voor blinden en slechtzienden. Belangrijk is bijvoorbeeld de verlichting op de route naar het stembureau, alsook in het stemhokje. In ieder stembureau moet een loop met verlichting aanwezig zijn.

Kiesgerechtigden die lid zijn ontvangen rondom verkiezingen een mail van de Oogvereniging met een link naar de informatie op hun website. Hier is onder meer te vinden welke stembureaus geschikt zijn.

Meer informatie vindt u op de website van de Oogvereniging: <https://www.oogvereniging.nl/leven-werken/alle-onderwerpen/stemmen>

Voorzieningen voor doven en slechthorenden

Gemeente Breda

De gemeente Breda overweegt in de stemlokalen extra voorzieningen te treffen voor doven en slechthorenden. Daartoe heeft men contact opgenomen met de Stichting Hoormij. De Stichting Hoormij geeft de volgende tips, vaak ook heel geschikt voor laaggeletterden:

- Geen achtergrondgeluiden, dus geen radio aan
- Gebruik korte zinnen
- Articuleer duidelijk
- Praat langzaam
draag een doorzichtig mondkapje zodat de kiezer de mondbewegingen kan volgen (liplezen)
Opmerking: in de situaties dat een mondkapje van type IIR verplicht is voorgeschreven (bij het geven van hulp in het stemhokje aan een persoon met een fysieke beperking) is het dragen van een doorzichtig mondkapje niet mogelijk.
- Leg een (geplastificeerd) A4 neer met daarop wat de kiezer moet doen, bijv:
 1. Geef uw stempas
 2. Toon uw id-bewijs
 3. U krijgt daarna uw stembiljet
- Het is mogelijk gebruik te maken van een taaltolk (AVA app) op je telefoon of tablet, zie:

Hiermee wordt de gesproken tekst op je telefoon getoond. De kiezer kan meelezen. Wel moet hierbij in overweging worden genomen dat een spraakherkenningsapp niet altijd betrouwbaar is, bijvoorbeeld als gevolg van omgevingsgeluiden.

Bij deze tips moet worden opgemerkt dat niet alle doven en slechthorenden het als prettig ervaren indien gesproken wordt in korte zinnen met extra articulatie. Zij kunnen dit als betuttelend ervaren. De meesten zijn gewend aan het dagelijkse spreektaalgebruik.

Het is vooral goed om aan de slechthorende te vragen hoe hij of zij jou het beste kan verstaan.

Om bewustwording te bevorderen heeft de directeur van de Stichting Hoormij de volgende aanbevelingen meegegeven:

- Herkenning en erkenning van de beperking van doven en slechthorenden. Dit kan – in geval van de verkiezingen – vooraf kenbaar gemaakt worden aan de voorzitters en leden van de stembureaus. 10% van de Nederlanders heeft een hoorprobleem in enigerlei vorm en Nederland kent 450.000 – 500.000 hoortoestel gebruikers.
- Wees u ervan bewust dat een hoortoestel het probleem niet oplost: ook als iemand een hoortoestel draagt kan deze persoon moeite hebben met verstaan en begrijpen wat er wordt gezegd;
- Zorg dat de leden van het stembureau de mensen aankijken. Veel slechthorenden hebben zich het liplezen in enigerlei mate eigen gemaakt;
- Praat niet over grote afstand, maar wacht tot de stemmers binnen de anderhalve meter van de tafels zijn. Overdreven hard praten is vaak niet nodig, maar er moet wel duidelijk worden gearticuleerd;
- Gebruik waar mogelijk gebaren en wijs bijvoorbeeld op de stemkaart als iemand daarover iets wil duidelijk maken (machtiging, naam o.i.d.);
- Laat mensen waar mogelijk meekijken op een beeldscherm of gebruik Live transcribe of AVA (een app op de telefoon, zie de eerder gemaakte opmerking hierover);
- Schrijf bij onduidelijkheid trefwoorden op een stuk papier;
- Technische hulpmiddelen. Deze zijn er in soorten en maten. Vaak heeft de slechthorende deze zelf in bezit. Vertel dit aan de werknemers van de stembureaus zodat ze weten wat ze kunnen verwachten.

Meer informatie

www.stichtinghoormij.nl

www.sterkerdoor.nl

Op de site van het Dovenschap is een flyer te vinden met handige communicatietips. De inhoud van de flyer is afgestemd met andere organisaties: <https://www.dovenschap.nl/communicatietips/>

Gemeente Groningen

De gemeente Groningen heeft een stembureau ingericht voor doven en slechthorenden. Daartoe heeft men contact gehad met het Dovenclubhuis in Groningen. Men werkt met dove stembureauleden en doventolken.

Het inzetten van een gastheer of gastvrouw, extra ondersteuning

Gemeente Hellevoetsluis

Eén stembureaulid heeft de functie van gastheer/gastvrouw opgedragen gekregen om stemmers bij problemen waar mogelijk te helpen.

Gemeente Zwijndrecht

De gemeente Zwijndrecht heeft extra faciliteiten geboden om de bemensing op de stembureaus optimaal in te zetten en zodoende ruimte te bieden voor extra capaciteit tijdens de verkiezingsdagen. Hierbij kunt u denken aan stemmers op hun eigen tempo te kunnen informeren over het kiesproces.

Contactgegevens: team-verkiezingen@zwijndrecht.nl

Gemeente Boxtel

De gemeente Boxtel heeft tijdens de herindelingsverkiezingen 2020 een vijfde stembureaulid ingezet. Dit stembureaulid stond bij de deur om de kiezers te ontvangen, hen te wijzen op de hygiënemaatregelen, en om te zorgen voor een goede doorloop. Zowel stembureauleden als kiezers hebben dit als prettig ervaren. Ook bij de Tweede Kamerverkiezingen zal bij de stembureaus een vijfde stembureaulid worden ingezet.

Contactgegevens: burgerzaken@boxtel.nl

Het organiseren van een proefstemming

Gemeente Culemborg

De gemeente Culemborg heeft een proefstemming georganiseerd.

Contactgegevens: verkiezingen@culemborg.nl

Overige informatie

Leer Zelf Online

LZO is opgericht om allerlei kwetsbare groepen in de maatschappij te helpen moeilijke informatie te begrijpen. Men richt zich o.a. op mensen met een verstandelijke beperking, senioren, laaggeletterden, migranten, kinderen, gedetineerden en cliënten uit de GGZ.

Er is een speciale website ontwikkeld (<https://www.hoewerktstemmen.nl/>) met informatie over het stemproces. Ook biedt deze site de mogelijkheid om te 'proefstemmen'.

**Nederlandse Vereniging
van Burgerzaken**

Boerhaavelaan 14
2713 HX Zoetermeer
079 361 77 47
nvvb@nvvb.nl

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93
info@vng.nl

december 2020

vng.nl